17/06/2022

Σαν σήμερα εξέπνευσε μετά από μαρτύριο ο κτήτορας της Ιεράς Μονής Ζωοδόχου Πηγής στην Πάτμο

Μητροπολιτικό Έργο / Πατριαρχική Εξαρχία Πάτμου

Η γυναικεία Μονή της Ζωοδόχου Πηγής στην Πάτμο ιδρύθηκε το έτος 1607 από τον ιερομόναχο Παρθένιο Παγκώστα, γόνο γνωστής και πλούσιας οικογένειας του νησιού και έναν από τους πιο δραστήριους ηγουμένους της Ιεράς Μονής του Αγίου Ιωάννου του θεολόγου, ο οποίος εκοιμήθη, αφού βασανίστηκε, σαν σήμερα, στις 17 Ιουνίου του 1629

.

Το κτηριακό συγκρότημα της Μονής ανεγέρθηκε με γενναιόδωρη χορηγία του, δίπλα στο οικογενειακό του αρχοντικό, στην περιοχή όπου, έως τότε, υπήρχε το ναΰδριο της Υπαπαντής. Το 1615 είχε ολοκληρωθεί η κατασκευή των κελλιών και η περιτείχιση του μοναστηριού, όπως αναφέρεται σε σιγίλλιο του Οικουμενικού Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Τιμοθέου Β΄, με το οποίο η Μονή καθιερώνεται ως σταυροπηγιακή και προικίζεται με πλήθος προνομίων. Λίγο αργότερα το 1617, κτίστηκε και ο νάρθηκας του καθολικού, “ποίημα” του ρόδιου τεχνίτη Μαστροστεφανή, σύμφωνα με την εντοιχισμένη στη δυτική πρόσοψη επιγραφή.

Το καθολικό ανήκει στον αρχιτεκτονικό τύπο του μονόχωρου σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού, με γυναικωνίτη στη νότια πλευρά και μονόχωρο τρουλαίο παρεκκλήσι, αφιερωμένο στον άγιο Ιωάννη τον Θεολόγο και τον όσιο Χριστόδουλο στην νοτιοανατολική γωνία.

Ο ζωγραφικός του διάκοσμος φιλοτεχνήθηκε, πιθανότατα, από κρητικό εργαστήριο και χρονολογείται πριν από τον μαρτυρικό θάνατο του Παρθενίου, οποίος “εκοιμήθη” στις 17 Ιουνίου 1629, και ενταφιάσθηκε σε αρκοσόλιο στη βόρεια πλευρά του νάρθηκα.

Ο βίος του Παρθενίου

Ο Κτήτορας, κατά κόσμον Παναγιώτης Παγκώστας, πριν γίνει μοναχός, ήταν πλοίαρχος και ένας από τους προύχοντες της Πάτμου. Εμπορικοί λόγοι τον ανάγκαζαν συχνά να επιχειρεί ταξίδια σε διάφορα λιμάνια της Ευρώπης, ακόμη και σε αυτά της μακρινής Ολλανδίας. Δεν ήταν, άλλωστε, ο μόνος τολμηρός Πάτμιος θαλασσοπόρος. Διάφορα έπιπλα και αντικείμενα που βρίσκονται στα αρχοντικά του νησιού μαρτυρούν τις στενές επαφές και τις συναλλαγές που είχε το νησί με τα ευρωπαϊκά λιμάνια και ιδιαίτερα με αυτά της Ολλανδίας.

Το έτος 1606 ο Παρθένιος υπογράφει ως ηγούμενος της Μονής του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου στην επιστολή που στέλνει στον διοικητή της Ενετικής Δημοκρατίας της Κρήτης. Το 1607, έτος ίδρυσης της Μονής της Ζωοδόχου Πηγής, βρίσκει και πάλι τον Παρθένιο ηγούμενο της Μονής. Αυτό βεβαιώνεται από την εντοιχισμένη πλάκα που είναι και η κτητορική επιγραφή στο υπέρθυρο της κυρίας εισόδου του καθολικού της Ζωοδόχου Πηγής «ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΟΥΜΕΝΟΣ ΠΑΤΜΟΥ…»

Ως ηγούμενος πια ο Παρθένιος αποφασίζει να οικοδομήσει γυναικεία Μονή στο χώρο που βρισκόταν μέχρι τότε ο οικογενειακός ναός των Παγκωστάδων, η Υπαπαντή του Χριστού, σε χώρο πολύ κοντά στο αρχοντικό της οικογένειας. Η

απόφαση όμως αυτή του Παρθενίου να ιδρύσει Μονή στην Πάτμο φαίνεται ότι συνάντησε δυσκολίες και ότι υπήρχαν αντιρρήσεις. Οι αντιδράσεις που συνάντησε και που θα έπρεπε με σθένος να παρέκαμψε δεν ακύρωσαν τον στόχο του. Ο σκοπός της σύστασης της Μονής υπήρξε, εκτός από πνευματικός, και φιλανθρωπικός. Όπως όριζε η Διαθήκη του κτήτορα, η ίδρυση της απέβλεπε στην προστασία και καταφυγή σε αυτήν «χηρών και αγάμων διατελουσών νεανίδων». Η Μονή, η αφιερωμένη «Χριστώ Σωτήρι και τη Μητρί Αυτού την Ζωοδόχο Πηγή». Θεμελιώθηκε το έτος 1607 και ήδη δέκα χρόνια αργότερα , το 1617, είχε ολοκληρωθεί η φρουριακού χαρακτήρα περιτείχιση της και ο νάρθηκας του καθολικού.

Ο Παρθένιος παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε, επεδίωξε να εξασφαλίσει την Μονή οικονομικά και διοικητικά. Για την οικονομική της ενίσχυση και ανεξαρτησία αγόρασε και προίκισε την αδελφότητα με κτήματα στη Μήλο, στη Σάμο, στη Σαντορίνη, καθώς και με πολλά κινητά και ακίνητα περιουσιακά στοιχεία. Παράλληλα, θεώρησε απαραίτητο να την κατοχυρώσει με διοικητική αυτονομία. Για τον σκοπό αυτό έσπευσε το έτος 1615 στην Κωνσταντινούπολη και με Πατριαρχικό και Συνοδικό σιγίλλιο του Πατριάρχη Τιμοθέου Β κατατάχτηκε η Ιερά Μονή της Ζωοδόχου Πηγής Πάτμου ανάμεσα στις Σταυροπηγιακές Μονές.

Η πνευματική καλλιέργεια του Παρθενίου και η αγάπη που έτρεφε για την τέχνη και την ευπρέπεια των οίκων του Θεού είναι έκδηλη στις δραστηριότητες του και στην ποιότητα των έργων που επιμελήθηκε. Η οικονομική άνεση και η κοινωνική του καταγωγή σε συνδυασμό με το υψηλό πνευματικό επίπεδο που διέθετε, του επέτρεψαν όχι μόνο να χρηματοδοτεί έργα αλλά και να επιστατεί και να συμμετέχει στην κατασκευή τους.

Κάποια προφορική μαρτυρία παρουσιάζει τον Παρθένιο να καθορίζει την αρχιτεκτονική δομή της Μονής, σύμφωνα με σχέδιο που του υπέδειξε σε όραμα άγγελος Κυρίου. Από την καλλιτεχνική του μέριμνα δε θα μπορούσε βέβαια να εξαιρέσει ο Παρθένιος και τη Μονή της Ζωοδόχου Πηγής, έργο κατ’ εξοχήν δικό του. Αφού της έδωσε μια εξαιρετικά πρωτότυπη αρχιτεκτονική όψη, φρόντισε να διακοσμήσει το καθολικό της με τοιχογραφίες και με ένα επιβλητικό ξυλόγλυπτο τέμπλο. Ο κτήτορας φρόντισε επίσης, εκτός από τον εξωραϊσμό της μονής, να συγκεντρώσει πολύτιμα σκεύη, μέρος των οποίων φυλάσσεται στην κειμηλιοθήκη.

Ο θάνατος του Παρθενίου

Ο Δημ. Καλλίμαχος διασώζει στις αρχές του 20ου αιώνα δύο παραδόσεις σχετικές με τον θάνατο του Παρθενίου, έτσι όπως τις άκουσε από τις αφηγήσεις των γερόντων και του ηγουμένου Αγαθαγγέλου. Κάποτε γύρω στα 1629, σύμφωνα με

την παράδοση, προσορμίστηκε στην Πάτμο ο τουρκικός στόλος. **Ο τούρκος ναύαρχος, κατά την επίσκεψη του στη Βασιλική Μονή του Θεολόγου της Χώρας, αντίκρισε, έκπληκτος, να υψώνεται στα νοτιοδυτικά της Μονής το μεγαλοπρεπές φρουριακά οχυρωμένο οικοδομικό συγκρότημα της Μονής της Ζωοδόχου Πηγής. Ιδιαίτερη ανησυχία του προκάλεσαν οι αμυντήριοι προμαχώνες των επάλξεων του κτίσματος αυτού. Η εξήγηση πως οι επάλξεις είχαν σκοπό την προστασία και την άμυνα του συγκροτήματος από τις πειρατικές επιδρομές φαίνεται ότι δεν τον έπεισε. Υποπτευόμενος ο τούρκος ναύαρχος επαναστατικούς σκοπούς, έδωσε διαταγή να συλληφθεί ο Παρθένιος και να βασανιστεί.**

Στη σύλληψη του κτήτορα της μονής συνέβαλαν και προδότες συμπολίτες του Παρθενίου, που προφανώς εχθρεύονταν τον ίδιο και το έργο του. Αμέσως μετά τη σύλληψη του ο Τούρκος ναύαρχος τον υπέβαλε σε βάναυσα μαρτύρια. Αφού τον ξεγύμνωσαν, τον βασάνισαν «αποκόψαντες την γενειάδα αυτού, χύσαντες ζέον έλαιον επί του στήθους αυτού» και τοποθετώντας «πεπυρωμένον χάλκινον αγγείον επί της κεφαλής του, είς άπαντας δε τους δακτύλους του ενέπηξαν καλάμους αιχμηρούς, ερρίφθη δε ζέον έλαιον επί των πληγών».

Στα παραπάνω βασανιστήρια ο Νικόλαος Παγκώστας στη χειρόγραφη βίβλο του 1881 προσθέτει και ένα ακόμη: «***…οι Τούρκοι εξόρυξαν δια περονίου τους οφθαλμούς του και τούτου ένεκεν ο λαός της Πάτμου αποκαλεί αυτόν μάρτυρα και αποδίδει ιαματικήν δύναμην κατά του πυρετού εις το εκ του τάφου του λαμβανόμενον χώμα***».

Μετά τα φοβερά βασανιστήρια ο Παρθένιος πεθαίνει. **Για το τέλος του υπάρχουν δύο εκδοχές. Η πρώτη παρουσιάζει τον Παρθένιο να εκπνέει κατά την διάρκεια των βασανιστηρίων: «ερρίφθη δε ζέον έλαιον επί των πληγών ούτως ώστε εξέπνευσε το θύμα της θηριωδίας του Πασά». Ο Γεράσιμος Σμυρνάκης εκθέτει το γεγονός με κάποια παραλλαγή. Διηγείται πως, αφού τον βασάνισαν, τον «εξέβαλον της φρεγάτας ημιθανή και εξέπνευσε μετά μικρόν εκ των μαρτυρίων τη 17η Ιουνίου 1629»**.

Την πρώτη εκδοχή της παράδοσης για τον θάνατο του Παρθενίου αποδέχονται οι περισσότεροι μελετητές των πατμιακών πραγμάτων. Η δεύτερη εκδοχή, που υποστηρίζεται και από το Δημ. Καλλίμαχο και βασίζεται στις αφηγήσεις που κατέγραψε από τις μοναχές της Ζωοδόχου Πηγής, αναφέρει ότι ο Παρθένιος υπέμεινε τα βασανιστήρια των Τούρκων, αλλά δεν εξέπνευσε κατά την διάρκεια αυτών. Μετά από τα βασανιστήρια που υπέστη, οδηγήθηκε από τον Τούρκο ναύαρχο στην Κωνσταντινούπολη, όπου και φυλακίστηκε. Ελευθερώθηκε, αφού κατέβαλαν λύτρα οι μοναχές της Ζωοδόχου Πηγής. Το γεγονός ότι ο Παρθένιος βασανίστηκε βρίσκει σύμφωνες και τις δύο εκδοχές της παράδοσης. Η άποψη αυτή ενισχύεται και από την τοιχογραφία του κτήτορα, που βρίσκεται πάνω από τον τάφο του, στο βόρειο τοίχο του νάρθηκα.

Ο Παρθένιος απεικονίζεται όρθιος, με όψη ωχρή, κλειστά μάτια, αγένειος και στο κεφάλι διακρίνεται να φορά λευκό μαντήλι. Στο σημείο αυτό, σχολιάζει ο Γεράσιμος Σμυρνάκης, φαίνεται πως ο ζωγράφος θέλησε να αποδώσει τον «ρηθέντα Παρθένιον διατελούντα εν τη βασανιστική αυτού καταστάσει και δια τούτο παρέστησεν αυτόν εξυρισμένον». Η απεικόνιση του Παρθενίου με τα μάτια κλειστά ενισχύει την πληροφορία ότι του «εξώριξον δια περονίου τους οφθαλμούς…»

Επομένως κανείς από όσους διασώζουν την παράδοση του θανάτου του Παρθενίου δεν διαφωνεί για τα μαρτύρια που υπέστη. Η διαφωνία έγκειται στο αν εξέπνευσε κατά την διάρκεια των βασανιστηρίων ή επέζησε και φυλακίστηκε.

Αδαμαντίνη Τσώτα. «Πάτμος Ιερά Μονή Ζωοδόχου Πηγής», Αθήνα 2014